

Eystein Victor Våpenstad
Oslo

Et nytt møte og all den smerte det innebærer

Om brukermedvirkning hos spe- og småbarn

Den norske poeten Jan Erik Vold (1988) begynner et av sine mange gode dikt med setningen som er artikkelens tittel¹. Vold fanger et sentralt poeng ved alt hjelpearbeid og spesielt i den type hjelpearbeid som omhandler våre medmenneskers mentale, sosiale og eksistensielle sider. Jeg vil beskrive og drøfte arbeid med spe- og småbarn, og jeg er spesielt opptatt av hvordan vi kan bruke dette poenget hos Jan Erik Vold til å forstå og sikre spe- og småbarn bedre brukermedvirkning.

Med spe- og småbarn mener jeg her det preverbale barnet. Det handler om det som på engelsk heter *infant*, et ord som kommer fra det franske *enfant* og som direkte oversatt betyr «før språket». Jeg er opptatt av hvordan små barn som ikke enda kan gjøre seg gjeldende verbalt, likevel kan medvirke og påvirke sin situasjon. Heretter vil jeg benevne

preverbale spe- og småbarn for «det preverbale barnet», og av bekvemmelighet forkorte til PVB. PVB kan kanskje ikke betraktes som «brukere» i vanlig forstand eller det vi vanligvis mener med «bruker» når vi snakker om «brukermedvirkning». Men likevel er jeg opptatt av at også PVB må vurderes som individer som tross sin reduserte

autonomi, likevel bør ha rett til å medvirke direkte. Det handler om å finne en måte å virkelig lytte til PVB sine behov og muliggjøre en medvirkning i større grad enn det vi gjør i dag.

Et eksempel

Hege er helsesykepleier. I dag skal hun på hjemmebesøk til Ole. Han er 22 uker gammel. Det er Oles mamma som har ringt til Hege og spurt om helsesykepleier kan komme på besøk. Mamma vil gjerne snakke med Hege om at Ole i det siste sover dårligere og strever med å slå seg til ro med puppen under amming. Hjemme hos Ole og mamma er det ryddig og pent, fyr på peisen, og mamma har laget rundstykker. Mamma redegjør greit for vanskene hun opplever med Ole. Hun forteller også at hennes samboer, Oles pappa, har en jobb som gjør at han må overnatte en del utenfor hjemmet. «Men når Geir er borte, har jeg jo Ole her, og da kan han være mannen i huset», sier mamma. Ole er våken under hele besøket. Hege får en tanke om at han også ville treffe henne og uttale seg om situasjonen. Hege oppfatter mamma som mestrende og flink, og hun ser ingen åpenbare tegn på at mamma er deprimert eller strever på andre måter. Ole er hennes første barn, hun forteller at han var ønsket, og at selv om hun måtte ta permisjon fra sin stipendiatstilling på universitetet, så trives hun hjemme med Ole. Ole derimot synes ikke like fornøyd. Han ser på Hege og på mamma, og selv om han sitter på mamma sitt fang, «så er det som om han vil bort til meg», tenker Hege. Under hele besøket, og spesielt når Hege snakker direkte til Ole, opplever hun at han lytter intenst og vil kommunisere med henne. Mot slutten av besøket hos Ole og mamma, og i bilen tilbake til kontoret, blir Hege klar over en følelse, eller mer en stemning inni seg. Hun finner ikke noe annet ord enn «desperasjon» for å beskrive denne indre stemningen.

Nærhetsetikken

Denne artikkelen støtter seg på, og er inspirert av, det vi kan beskrive som en nærhetsetikk. Martin Buber (2003) og Emanuel Levinas (1995) argumenterer begge for en etisk tilnærming til forskning og praksis, som er forankret i den nære og

forpliktende relasjonen til den Andre. Buber er en forløper til den moderne spebarnsforskningens andre-persons forståelse av det intersubjektive i barnets utvikling. Det primære her er en grunnleggende epistemisk tilnærming til den Andre som et «Deg» istedenfor et «Det». Nære og forpliktende relasjoner er preget mer av emosjoner enn av kognisjoner og bringer oss «ut av fatning» som den norske Levinas kjenneren Asbjørn Aarnes (Bjørnstad, 2001) sier det. Dette betyr ikke at vi hengir oss til uforpliktende følelser, men at vi lar noe eller noen virkelig få betydning for oss. Buber beskriver dette som et inderlig og forpliktende møte mellom to subjekter, en jeg-du etikk, i motsetning til en instrumentell jeg-det etikk som mer vil preges av regler og prosedyrer, for eksempel *Etiske prinsipper for nordiske psykologer* (1998). Slike fagetiske retningslinjer, som absolutt er viktige og nødvendige, kan gi inntrykk av å være uttømmende og fungere som en type lov eller forskrift. En jeg-du etikk vil ikke vite av «flukten inn i reglene», men vil være opptatt av nettopp de situasjonene der fagetiske retningslinjer ikke nødvendigvis hjelper oss, men der vi må stole på en mer emosjonell og eksistensiell dimensjon i vår forståelse. Levinas beskriver dette som uendeligheten i den andres Ansikt. Det er Ansiktet som griper oss, Ansiktets sårbarhet. Eller som Nortvedt og Grimen (2004, s. 55) sier det: «Uendeligheten ved ansiktet åpner opp for det etiske ansvar, et ansvar hvor jeget rystes ut av sin konsentrasjon om seg selv og sin egoisme.» Det er det etiske i møtet med den andre som griper oss. Det er når jeget, vår egen subjektivitet, mister grepet på verden fordi den annens Ansikt, den Annens appell er så sterk, at vi opplever en etisk fordring, det er dette «å miste grepet», men å gripe det igjen på nytt i den konkrete situasjonen, som er etikken. Kari Martinsen (1991, s. 9) sier: «Uden følelse ingen forståelse. Al forståelse, al tænkning er anvist på følelsen».

Hvorfor er (bruker)medvirkning for PVB viktig?

FN sin egen Barnekonvensjon (2003) er tatt inn i norsk lovgivning. Den hjemler tydelig barnets rett til å medvirke. Det er spesielt Artikkel 12 og 13 som er interessante her. Om PVB kan påberope seg barnekonvensjonen i sitt ønske om å medvirke og

gi sine synspunkter på egen situasjon, er kanskje mest et juridisk spørsmål, men ikke bare det. Artikkel 12 slår fast at barnets medvirkning skal skje i «samsvar med dets alder og modenhet» og det er grunn til å anta at et spebarn uten verbalt språk i mindre grad vil få mulighet til å ytre seg direkte og medvirke i «alle forhold som vedrører barnet». Men artikkel 13, som gjelder ytringsfrihet for barn, sier at barnet kan ytre seg «gjennom en hvilken som helst uttrykksmåte barnet måtte velge», noe som kanskje kan bety at et gråtende spebarn velger sin gråt og hvordan denne virker (bruker-medvirkning) på voksne, som sin uttrykksmåte. Det er i hvert fall slik jeg velger å bruke også barnekonvensjonen som påskudd til å fremme en øket medvirkning for PVB. Artikkel 1 i barnekonvensjonen slår fast at «I denne konvensjonen menes med barn ethvert menneske under 18 år», noe som må bety at også PVB skal med.

I Morgenbladet den 27. januar 2017 (Time, 2017), forteller hjerneforskeren Johan Fredrik Storm at man på 1970-tallet fremdeles opererte nyfødte spebarn uten bedøvelse. «Man tenkte at de hadde et umodent nervesystem og ikke opplevde smerte», og, sier Storm: «det var jo uansett ingen som husket noe etterpå og kunne fortelle» (eller klage til norsk pasientskade-erstatning). 1970-tallet er ikke lenge siden, og om vi har beveget oss vekk fra en forfeilet oppfatning av at PVB ikke opplever fysisk smerte, gjenstår det fremdeles mye før vi virkelig forstår de små preverbale barnas psykiske smerte. Også i dag vil PVB utsettes for inngrep og håndtering på både individ og gruppenivå, som vil kreve en særdeles sterk årvåkenhet fra voksenverden omkring deres behov og situasjon. Norge har i disse dager (mai 2020) vedtatt en ny bioteknologilov etter intens debatt, og der vektige stemmer hevder at «barnet har vorte eit velferdsgode» (Oftestad, 2020). Jeg mener derfor at en styrking av de minste barnas bruker-rettigheter er viktigere enn noen gang. Vi trenger å bli minnet om barnekonvensjonen også i dag. Det er dessverre nok av eksempler på at PVB ikke blir hørt eller tatt hensyn til. PVB er i en spesielt sårbar og meget sensitiv situasjon. Starten av livet er avgjørende viktig for individets utvikling og senere livz.

Tverrfaglig forskning innenfor nevrovitenskap, generell utviklingspsykologi og psykoanalyse har de siste tiårene gitt oss mye ny kunnskap om spebarnstidens viktighet (f.eks. Beebe & Lachmann,

2014; Fosha, Siegel & Solomon, 2009; Leckman & March, 2011; Lyons-Ruth et al., 2017; Music, 2017; Narvaez, Panksepp, Schore & Gleason, 2013). En av de mest sentrale forskerne på feltet, Allan N. Schore, snakker om viktigheten av de første 1000 dager fra unnfangelsen gjennom fosterlivet til spebarnstiden og frem til 2 års alder (Schore, 2017). En longitudinell befolkningsstudie fra Storbritannia, utført av forskere fra London School of Economics (Layard, Clark, Cornaglia, Powdthavee & Vernoit, 2014) konkluderer med at den viktigste prediktor for tilfredshet i voksen alder, er barnets emosjonelle helse i starten av livet. Dette er mye viktigere enn sosio-økonomisk status og intellektuell utvikling. Anna Luise Kirkengen, forsker og professor i medisin ved NTNU, har beskrevet det hun kaller diagnosen «barndomsforgiftning». I sin forskning og lange erfaring som fastlege, har Kirkengen sett mange eksempler på hvordan mishandling, omsorgssvikt og overgrep i tidlig barndom fører til ulike psykiske og fysiske helseplager og sykdommer i voksen alder (Kirkengen & Næss, 2015; Kirkengen, 2017). Kirkengen støtter seg også på data fra den store amerikanske ACE-studien (Adverse Childhood Experience Study). Den viser tydelige sammenhenger mellom tidlige barndomstraumer og senere psykososiale og helsemessige vansker. Kirkengens forskning finner også gjenklang i oppdaterte internasjonale kunnskapsoppsummeringer (Teicher & Samson, 2016).

Den offentlige utredningen *Svikt og svik* (NOU 2017:12) beskriver hvordan barnevernet og andre offentlige instanser gjentatte ganger svikter sitt mandat på vegne av samfunnet og de aller minste og mest sårbare barna. Nordanger og Braarud (2017) viser med begrepet «utviklingstraumer» hvordan det å ikke gripe inn og stanse omsorgssvikt, overgrep, neglekt og vold mot de minste barna kan få fatale og gjennomgripende konsekvenser. Et sentralt spørsmål er hvordan vi kan sette hjelperne bedre istand til å høre og registrere det preverbale barnets stemme med budskap til oss om sin alvorlige og farlige situasjon.

Et annet vesentlig område der behovet for barns medvirkning er stort, er barnehagen. Bjørnstad og Os (2018) brukte et velrennomert internasjonalt instrument til å måle kvaliteten på norske barnehager. Resultatene er nedslående og norske barnehager kommer dårlig ut på flere sentrale mål. Bjørnstad og Os oppsummerer: «Norwegian

toddler care scored at the minimal level of quality» og konkluderer: «Because of the good reputation Norwegian childcare enjoys, these results were unexpected and suggest the need to enhance the quality of Norwegian toddler care». Dette «gode ryktet» om norske barnehager, har etablert konsensus i politikk og samfunnsliv om at alle barn i Norge bør begynne i barnehagen fra de er 10–12 måneder gamle. Det kan derfor være behov for å oppdage «keiserens nye klær» gjennom blant annet å styrke PVB mulighet for medvirkning også på dette viktige samfunnsområdet.

Barnehagelovens (2005) §3 gir barn rett til medvirkning. Det står at: «Barn i barnehagen har rett til å gi uttrykk for sitt syn på barnehagens daglige virksomhet.» Men i den samme paragraf (§3) står det også: «Barnets synspunkter skal tillegges vekt i samsvar med dets alder og modenhet.» En slik formulering kan føre til at PVB blir diskvalifisert fra å ytre sin mening, et paradoks når vi vet hvor viktig de første 1000 dager er for barnets utvikling og at de aller fleste PVB i dag går i barnehage. Barnehagefeltet er et illustrerende og viktig eksempel på hvordan et stort press fra voksensamfunnet, kan være motstridende til det lille barnets behov for god nok omsorg fra et lite antall nære og stabile voksne. Når voksne ønsker å utsette PVB kollektivt for et inngripende tiltak (tidlig barnehagestart), bør også voksne legge spesielt til rette for at PVB kan gi uttrykk for sin mening om dette.

I boken *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten* har redaktørene Randi Kroken og Ole Jacob Madsen (2016) samlet flere bidrag som drøfter brukermedvirkning i offentlig tjenesteyting herunder barnevern og barnehage. Også barns mulighet til deltakelse og medvirkning blir drøftet og beskrevet. Kroken selv snakker i kapittel 4 om hvordan «konkrete barn blir gjort irrelevante på styringsnivå i velferdsstaten» (s. 73). Men hun sier ingenting om hvordan PVB i større grad kan medvirke direkte på sin situasjon. Jeg vil forsøke å beskrive hvordan vi kan lytte til PVB, inspirert av intersubjektivitetsteori, moderne psykoanalytisk utviklingspsykologi og den psykoanalytiske terapimode. Jeg vil beskrive hvordan vi kan studere kommunikasjon og medvirkning hos PVB og hvordan dette også kan gi oss konkrete metoder som kan bli viktige deler av utdanningen til for eksempel barnehagelærere, helsesykepleiere og andre som arbeider med PVB.

En teoretisk-praktisk undersøkelse

Dette er primært en teoretisk undersøkelse. Den baserer seg på et dialektisk forhold mellom praksis og ettertanke (Binder, 2000), og den vil bruke en tradisjonell/narrativ litteraturreview (Krumsvik, 2016). En slik litteraturbruk er kvalitativ og forsøker ikke å være heldekkende, men vil illustrere fagfeltet og inspirere og underbygge refleksjonen mellom teori og praksis. Jeg bruker en praksisnær hermeneutisk fenomenologisk metode (Van Manen, 2014) til å studere egne erfaringer fra praksis som barne-psykologspesialist og barne-psykoanalytiker (Våpenstad, 2011), og sammenholder dette med relevant teori og forskning. Jeg støtter meg på Reeder (2004, s. 49) når han sier at: «From a hermeneutic perspective it would surely be an epistemological commonplace to claim that experience is a valid foundation for theoretical work that is well done.» Det handler om det Jervis (2009) beskriver som «The use of self as a research tool», og om hvordan psykoanalytisk teori og praksis har inspirert, og blitt en del av, moderne psykososial forskning på marginale grupper (Hollway & Jefferson, 2013). Selve forskningsprosessen, eller det vi like gjerne kan beskrive som en kunnskapsgenererende bevegelse, kjennetegnes av det Van Manen (2001) beskriver som «Hermeneutic phenomenological writing». Van Manen sier at: «Creating a phenomenological text is the object of the research process» (s. 111), og han sier videre at: «writing mediates reflection and action» (s. 124). Mitt prosjekt i denne skriveprosessen, er å følge det Lazarus (1992) gir navnet «varm kognisjon», en type verdbasert refleksjon preget av umiddelbarhet og et emosjonelt engasjement. Dette kan også beskrives som en hermeneutisk fenomenologisk refleksivitet (f.eks. Finlay, 2009). Både skriveprosessens metodologi, men også det konkrete møtet med PVB bør preges av denne type varm kognisjon. Skal vi forstå PVB må vi til den varme kognisjonen fordi en mer «kald kognisjon» preget av en distansert vitenskapelig metode ikke på samme måte vil makte å fange det fenomenet vi her er ute etter å studere. Metodologisk er denne artikkelen også inspirert av Berg og Slaattelid (2016) sin gjennomgang av hvordan verdier og livssyn reduseres bort gjennom mer typisk evidens-basert forskning og praksis. Jeg mener det er umulig å studere og forstå PVB uten å inkludere våre verdier og livssyn.

Moderne spebarnsforskning

Moderne spebarnsforskning (f.eks. Beebe, 2014; Beebe & Lachmann, 2014; Bråten, 2007; Meltzoff & Moore, 1998; Trevarthen, 1979, 2009; Tronick, 1998, 2007; Stern, 1985/2003) viser at PVB helt fra starten er i et aktivt intersubjektivt samspill med sine omgivelser og omsorgspersoner (for en god oppsummering av moderne spebarnsforskning, anbefales Ammaniti & Gallese, 2014). Bråten snakker om spebarnets *altersentrisitet* (i motsetning til egosentrisitet), og *den virtuelle andre* som del av spebarnets psyke helt fra starten. Meltzoff har vist hvordan det helt nyfødte spebarnet imiterer den voksne kommunikasjonspartneren og at PVB selv tar initiativ til avanserte former for kommunikasjon med den voksne. Meltzoff mener at denne tidlige imitasjonsevnen viser spebarnets iboende intersubjektivitet, og at den er fundert på en helt grunnleggende opplevelse hos PVB av at den andre er som meg, en «like-me-ness» (Meltzoff & Moore, 1998, s. 49). Daniel N. Stern har bidratt med flere sentrale oppdagelser og begreper gjennom et langt forskerliv. Hans tenkning om spebarnets *interpersonlige verden*, er et sentralt grunnpremiss i den moderne forståelsen av spebarnet. Hans beskrivelse av hvordan spebarnet allerede fra fødselen har en gryende selvfornekkelse, som også inneholder det Stern beskriver som et *selv-irresonans-med-en-annen*, er viktig her. Hos Tronick finner vi en beskrivelse av den intense emosjonelle kommunikasjonen mellom mor og spebarn, og hvordan denne er to-veis, dyadisk, og avansert. Beebe har med sine inngående studier av mor-spebarn samspill, gjennom mikroanalyser av filmsekvenser tatt opp av mors og spebarnets ansikter, vist hvordan små og subtile signaler mellom mor og spebarn, signaler som ikke er mulig å se i «realtime» eller fange med bevissthet, tydelig sier noe om relasjonen mellom dem. Hennes mikroanalyser av mor-spebarn samspill ved 4 måneders alder kan predikere senere grad og kvalitet av tilknytning mellom mor og barn (Beebe et al., 2010).

Et menneskebarn er «normalisert prematurt» ved fødselen. PVB er totalt avhengig av omsorgspersonene for å kunne overleve. Menneskebarnet kan først stå oppreist og begynne å gå etter ca 12 mnd. Sammenlignet med andre pattedyr burde menneskebarnets svangerskap vare i 21 mnd. (Portmann, 1951). Spebarnet har derfor etter fød-

sel en lang modningsperiode foran seg. Vi snakker om en «Ex-uterus springtime», en periode av enorm betydning med store behov for miljømessig stimulering (Diem-Wille, 2011). Men spebarnet er fra fødselen istand til å bruke sine lunger og sitt mentale apparat, og det kan kommunisere og søker blikkontakt helt fra starten. Spebarnet etablerer og deltar fra starten aktivt i samspillet med foreldrene, noe spebarnsforskerne kaller «primær intersubjektivitet» og «protokonsersasjon» (Bråten, 2004; Trevarthen, 1979). Spebarnsforskningen viser tydelig at spebarnet allerede fra fødselen er motivert og klar for å oppfatte og ta del i andre personers intensjoner og opplevelser, selv om dette er på en enkel og uferdig måte (Bråten, 2004, 2007). Spebarnet har tydelige ansiktsuttrykk for ulike mentale eller psykosomatiske tilstander. Det handler om ulike lyder og motoriske signaler. Dette er ikke bare autonome ikke-viljestyrt bevegelser, selv om de ikke er nøye uttenkt og planlagt. PVB er ikke en drifts- eller instinkt-drevet klump som bare er opptatt av umiddelbar tilfredsstillelse av sine behov. PVB er aktivt ute etter kjærlighet, trygghet og oppmerksomhet, noe det kan uttrykke med fine nyanser – bare gå inn på YouTube og søk på «Meltzoff» eller «Tronick» for å se dette på video. PVB kan tidlig oppfatte mentale tilstander hos omsorgspersonene. PVB veksler frem og tilbake mellom følelsen av trygghet og velvære, og sterk frykt eller disintegrasjon, og PVB trenger hjelp for å kunne håndtere og regulere dette.

Menneskebarnet lærer ikke et språk, *men det lærer å snakke* (Greenspan & Shanker, 2004; Tomasello, 2003). Spebarnet etablerer blikkontakt umiddelbart etter fødselen – dette er starten på en livslang samtale. Det nyfødte barnet er helt fra starten av «klar for en prat», klar for å kommunisere, klar for å formidle sin eksistensielle smerte. PVB er allerede innblandet i en konsersasjon, og den er ikke primitiv, men den er avhengig av at vi voksne «lytter med det tredje øret». Det betyr at vi forstår at PVB hele tiden er i det vi kan beskrive som «et inntrykk som søker et uttrykk», PVB ønsker inderlig å uttrykke sin opplevelse i her-og-nå, og disse opplevelsene, eller sensasjonene, kommer både innenfra (kroppen) og utenfra (relasjonen). Denne måten å forstå spedbarnet på finner vi igjen hos både Bråten (2007) og Trevarthen (f.eks. 2016; Delafield-Butt & Trevarthen, 2015; Trevarthen & Aitken, 2001). Hos PVB er denne prosessen ofte

umiddelbar, mens det hos voksne (forhåpentligvis) er innblandet en tanke eller en mental prosess mellom inntrykk og uttrykk.

Valg av epistemisk tilnærming

Basert på Bubers (2003) grunnleggende beskrivelse av den fundamentale relasjonelle varen hos menneskene, kan vi beskrive den epistemiske tilnærming i moderne utviklingspsykologi og intersubjektivitetsteori (og som er grunnlaget for min argumentasjon i denne artikkelen) som en «andrepersons-forståelse» (second-person approach; Ammaniti & Gallese, 2014), eller «interaksjonsteori» (interaction-theory; Gallagher, 2012). Gallese (2001), en av hovedoppdagerne av speilnevronene, beskriver hvordan vår evne til å dele den andres opplevelse, bygger på tilstedeværelsen av et felles meningebærende interpersonlig område, eller det han kaller «a shared manifold». Gallagher beskriver den grunnleggende epistemologi bak interaksjonsteorien slik: “It (or IT) rejects the mentalizing supposition, that is, the Cartesian idea that other minds are hidden away and inaccessible, and cites evidence that in many cases knowing the other person’s intentions, motions, and dispositions is simply a matter of perceiving their embodied behavior in the situation. In most cases of everyday interaction no inference is necessary. . . . Our everyday understanding of others depends more on embodied and situated ways of perceiving and interacting with them, and is enhanced by narrative practices.” (2012; s. 174). Konklusjonen blir som Gibbs (2001; s.120) beskriver: “The intentionality in mother-infant interaction does not reside in any individual mind, it emerges as a product of their social interaction. Thus, what is intentional about the mother-infant interaction cannot be explained simply in terms of the mother’s and infant’s intentions with respect to each other.” Jeg tror det er viktig å forstå at intersubjektivitet er en forutsetning for, og ikke et resultat av, vår kultur og sameksistens.

Det er vi voksne som hjelper PVB til å utvikle tanken, det vi i dag benevner som evnen til å mentalisere (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2002), gjennom at vi lar PVB virke på oss, at vi tenker om PVB og gir spebarnets uttrykk (som blir vårt inntrykk) et språk. Rommetveit (1972) fanger noe

viktig når han sier at: «[S]entrale aspekt i barnets ordopplevelse kan vera tilgjengelege som potensielle kjensle- og assosiasjons-akkompagnement i den vaksnes språk.» (s. 272). Og han fortsetter: «Er det mogleg at slike aspekt – dei som ofte synest falla heilt ut i effektiv og nøktern språkleg informasjonsutveksling vaksne imellom – i språkspelet mellom diktar og lesar kan tena som innfallsporatar til barndommens tapte paradiset? Har dikteren som får oss til å ‘sansa det slik det er’ ei særleg evne til å aktivere det som framleis er tilgjengeleg av barnespråket i oss? Og, i så fall: Maktar han det for di han i sitt strev med å finna autentiske språklege uttrykk ofte må søkja attende til ordet slik det var for det vart nedslitne – den gongen det namngav aspekt av ei livsverd som enno ikkje var konvensjonelt språkleg strukturert?» (ss. 272-273; understrek i original).

Følger vi Rommetveits flotte resonnement, blir vi klar over at den voksne omsorgsperson eller hjelperen, kan fange opp og forstå hva PVB forsøker å formidle uten verbalt språk. At dette også skjer på et ikke-erkjent og ubevisst plan, er et grunnpremiss i en forståelse av relasjonen mellom PVB og den voksne, som intersubjektiv. Det blir som Ammaniti og Gallese (2014; s. 9), sier: «Intersubjectivity is not exclusively confined to a declarative, metarepresentational third-person perspective. We are not alienated from the actions, emotions, and sensations of others because we own those same actions, emotions, and sensations.»

Fra foreldre-spebarnsterapi (f.eks. Baradon, 2016; Salomonsson, 2014; Thomson-Salo & Paul, 2014) og spebarnsobservasjon (f.eks. Abrahamsen, 2004; Bergmann-Ness, Eekhoff, Ragain, Sewell & Steinberg, 2016; Moe, 1999) vet vi at det som fanges opp emosjonelt i den voksne (omsorgspersonen/terapeuten/observatøren), både bevisst (som kan tenkes om og formuleres), men også ubevisst (som må hentes fram eller viser seg mer indirekte for eksempel gjennom kroppen), kan si oss svært mye om hva som skjer i spebarnet og hva som er viktig for PVB.

Spebarnets stemme er i den voksnes kropp, ansikt og narrativ

PVB har omfattende kommunikative evner og deltar helt fra starten i et intersubjektivt samspill med

den voksne omsorgspersonen eller hjelperen. Men verbalt språk er ikke tilgjengelig for PVB, og vi må derfor forsøke å forstå deres ikke-verbale kommunikasjon. Hvordan kan vi bruke det preverbale barnets kommunikasjon til å forstå hva barnet trenger og hvordan vi best kan hjelpe det? Psykoanalysen har lenge visst om, og benyttet seg av, fenomener som motoverføring, projektiv identifikasjon, reverie og containment. Før første verdenskrig råder Freud (1912) psykoanalytikerne til å rette sitt eget ubevisste mottakerapparat inn mot pasientens ubevisste signaler. Motoverføring handler om terapeutens subjektive emosjonelle opplevelse av relasjonen til pasienten. Freud mente motoverføringen var uttrykk for terapeutens egne private vansker. Men Paula Heimanns klassiske artikkel fra 1950 om motoverføringen som et forskningsinstrument inn i pasientens ubevisste, gjorde terapeutens motoverføring til et vesentlig hjelpemiddel for å forstå pasientens kommunikasjon (Heimann, 1950). Projektiv identifikasjon, reverie og containment blir i dag forstått på samme måten, altså som ubevisste kommunikasjonsmåter i relasjonen mellom pasient og terapeut (eller mellom spebarnet og mor). Projektiv identifikasjon er nettopp en kommunikasjon av emosjonelle og eksistensielle erfaringer som enda ikke kan verbaliseres (Douglas, 2007; Shuttleworth, 1989). Gjennom projektiv identifikasjon dukker spebarnets sterke uro opp i mors mentale rom – container. Slik kan mor gjøre tankearbeidet (bevisst og ubevisst) for det PVB, fordi PVB mangler det modne mentale apparat som er nødvendig for å kunne takle sterke emosjoner – kunne bære smerte gjennom refleksjon. Konkret gjør mor to ting: Først lar hun barnets mentale tilstand påvirke og vekke en tilsvarende tilstand i sitt eget indre uten at dette overvelder henne. Deretter, gjennom en primært ubevisst prosess, fordøyer og bearbeider mor den uro som er vekket i henne og gir den en form og betydning som spebarnet kan tåle. Dette kalles også «reverie». Å containe er ikke bare å berolige, men handler om å forstå og vise at det er mulig å forstå og tenke omkring det som er vondt, «the human capacity for bearing pain through thinking» (Shuttleworth, 1989, s. 36).

Hvordan kan vi bruke denne kunnskapen om spebarnets kommunikative egenskaper sammen med det vi vet om hvordan den voksne kan fange opp og motta spebarnets signaler til å bedre forstå

og finne ut hvordan PVB opplever sin situasjon? Vi må begynne med å erkjenne at det å være sammen med PVB kan være emosjonelt krevende, samtidig som emosjonene i og mellom PVB og den voksne, er det sentrale i spebarnets utvikling og kommunikasjon (Panksepp, 2013). Men som Jervis (2009, s. 157), sier: «I believe that for researchers to really understand respondents' experiences, they must first feel them». Vi må som Bråten (2004, s. 256) sier, inn i det «mellompersonlige følelsesdomenet» for å finne det preverbale barnets delaktighet. I den interpersonlige kommunikasjonen med PVB blir den voksne overlatt til å måtte fortolke barnets signaler. Dette er en fortolkningsprosess, som i alle relasjoner mellom PVB og voksne omsorgspersoner eller hjelpere, har i seg uunngåelige feilkilder. Å være med et spebarn er, som sagt, krevende emosjonelt (Shuttleworth, 1989). Derfor er det uunngåelig at mye vil bli fortrent eller holdes borte fra bevisst erkjennelse hos den voksne.

Skal vi kunne komme nærmere dette, ofte emosjonelt vanskelige, som kommuniseres til den voksne fra PVB, og som nå befinner seg i den voksne, men utenfor bevisst erkjennelse, må vi forsøke å finne en metode for å avlese den voksne hjelperens indre reaksjon og bearbeiding, utenfra. Beebe har utviklet en metode for mikroanalyse av filmopptak av ansikt-til-ansikt interaksjon mellom mor og spebarn (Beebe, 2014; Beebe & Lachmann, 2014; Beebe, Knoblauch, Rustin & Sorter, 2005). Her studeres inngående spebarnets og mors ansiktsuttrykk bilde for bilde og brutt ned til tiendeler av sekunder. Beebe (2014, s. 4) sier: «Video or film microanalysis operates like a social microscope into the underworld just below perceptible view in real time. Mother-infant communicative events occur in less than a second. They are so rapid and subtle that they are quite not grasped in real time [...]. By videotaping mothers and infants split-screen, one camera on each partner, we can see the moment-by-moment dialogue between the two». En mikroanalyse vil kunne avlese kroppen (ansiktet) og både det bevisste og ubevisste kommunikative uttrykk (basert på inntrykk fra PVB) hos den voksne. Slik Beebe har vist i sin utvikling av mikroanalyser av mor-spebarn samspill, kan vi også se i den voksne hjelperens ansikt, gjennom å studere tiendeler av sekunder i bilde-for-bilde sekvenser, mye mer enn det den voksne selv er klar over. Det vi kan se i den voksnes ansikt kan ikke skjules, el-

ler fordreies av verbale «fluktforsøk» (jfr. Rommetveit, 1972), og det vi får se der, vil i større eller mindre grad være preget av hva det PVB har plassert der eller kommunisert dit. I psykoanalytisk utviklingspsykologi finner dette gjenklang gjennom Winnicott (1971, s. 151, understrek i original) sine beskrivelser av hvordan PVB speiler seg i mors ansikt: «What does the baby see when he or she looks at the mother's face? I am suggesting that, ordinarily, what the baby sees is himself or herself. In other words, the mother is looking at the baby and what she looks like is related to what she sees there». I følge Nortvedt og Grimen (2004, s. 56), som støtter seg på Levinas (1995), vil vår sensibilitet, altså denne evne til å la seg berøre av PVB, være «en oppvåkning av subjektiviteten i fraværet av den intensjonale bevissthet [...] Fordi sensibilitet bare er mulig for en bevissthet som ikke har herredømme over seg selv, så er sensibilitet etikk». En videreutvikling av mikroanalyse-metoden til bruk på samspill mellom PVB og en voksen hjelper, vil kunne si oss noe om PVB sin brukermedvirkning. Gjennom en emosjonell sensibilitet, gjennom å tilby sitt eget ubevisste reseptor-organ i samspill med PVB, vil den voksne kunne ta imot PVB sin opplevelse av egen situasjon og behov for medvirkning. Det ligger åpenbart en vanskelig fortolkningsprosess her, men den må begynne med en emosjonell tilgjengelighet hos den voksne, og gjennom mikroanalyser av den voksnes kroppslige uttrykk (ansiktet), kan vi starte på en videre fortolking og forståelse av det konkrete kommunikative fra PVB.

Jeg har ikke funnet eksempler på tidligere mikroanalyser av den voksne hjelperens ansikt i en PVB-voksen relasjon. Men det finnes en studie av relasjonen voksen hjelper – voksen pasient som kan være interessant her. Heller og Haynal (1997) beskriver i sin artikkel *The doctor's face: A mirror of his patient's suicidal projects*, hvordan filmopptak av en hjelperes ansikt kunne forutsi fremtidige selvmordsforsøk hos voksne pasienter som tidligere hadde gjort et selvmordsforsøk og som nå ble vurdert av en psykiater. Disse vurderingssamtalene ble tatt opp på film og sammenholdt med psykiaterens bevisste, verbale (skriftlige) vurderinger av hver enkelt pasient. Psykiaterens skriftlige vurderinger maktet ikke å forutsi fremtidige selvmordsforsøk, men en inngående mikroanalyse av psykiaterens ansikt under samtalene, viste en sammenheng

mellom ubevisste ansiktsbevegelser og fremtidige selvmordsforsøk i 81% av tilfellene. Hjelperen fanger altså opp noe vesentlig fra pasientene, og viser dette gjennom sin ubevisste ikke-verbale atferd (ansiktsuttrykk), selv om dette ikke er erkjent på et eksplisitt lingvistisk nivå.

Beebe og Lachmann (2002) viser hvordan spebarnet og mor i tidlige proto-dialoger (og senere pasient og psykoterapeut) speiler og utfører den andres uttrykk og dermed repliserer den andres intensjoner inni og gjennom seg selv. Shai og Meins (2018) beskriver hvordan voksne gjennom en kroppsliggjort, og dermed ubevisst, mentalisering fanger opp, bearbeider og returnerer spedbarnets proto-kommunikasjon.

Mitt eksempel med helsesykepleier Hege viser også hvordan vi kan finne en tilgang til PVB sin stemme i den voksnes narrativ om interaksjonen med barnet (Delafeld-Butt & Trevarthen, 2015). Hvis vi kan nærme oss den voksnes fortelling med den epistemologiske åpenhet som jeg har beskrevet her, og med en grunnforståelse av at et narrativ også er et kroppsliggjort, intesubjektivt og samskapt uttrykk, vil vi kunne fange opp det som «does not reside in any individual mind, [but] emerges as a product of their social interaction» (Gibbs, 2001; s.120).

Hvis vi makter å se og forstå mer av denne tidlige dialogen, kan vi gi PVB en bedret (bruker) medvirkning og en stemme gjennom den voksnes stemme. Gjennom at vi selv som hjelpere går i samtale med spebarnet og detaljert studerer hvordan vi spiller ut det preverbale barnets stemme i oss selv. Uten at vi merker det har vi blitt PVB sitt talerør, PVB har virket på oss og uten at vi bevisst kontrollerte det, viste vi i vårt eget ansikt, med vår egen kropp og i vår egen stemme, det spebarnet så inderlig ville si oss. Delafeld-Butt og Trevarthen (2015; s. 13), sier: “Thus life stories with their intrinsic narrative vitality create a store of experience, memories, understanding and purpose – the culture of a cooperative society.” Dette “cooperative society” er jo de Forente Nasjoner (FN), og FN har sin egen barnekonvensjon som de nordiske land har forpliktet seg til å følge. Barnekonvensjonen ber om en konkret måte for å kunne involvere også PVB, og vi som samfunn utfordres til å bruke PVB sin narrative vitalitet til å samle inn og la oss påvirke av alle erfaringer, minner, erkjennelser og prosjekter vår interaksjon med de minste borgerne i samfunnet

kan skape. Det eneste vi voksne trenger å gjøre, er å låne ut våre mentale rom og våre kropper til bruk i symboliseringen av PVB sine narrativer til verbalt språk, og derigjennom til konstruktive handlinger på deres vegne.

Som jeg har forsøkt å beskrive og begrunne i denne artikkelen, kan vi gjennom intersubjektivitetsteori, moderne psykoanalytisk utviklingspsykologi og den psykoanalytiske terapimetode, komme nærmere en konkret metode for medvirkning hos PVB. En avslutning på mitt eksempel om lille Ole, hans mor og helseyskepleier Hege, kan «stake ut kursen» for et fremtidig forsknings- og utviklingsarbeid her.

Avslutning eksempel

Vi husker helseyskepleier Hege som var på hjemmebesøk hos Ole og hans mamma. Mot slutten av besøket hos Ole og mamma, og i bilen tilbake til kontoret, blir Hege klar over en følelse, eller mer en stemning inni seg. Hun finner ikke noe annet ord enn «desperasjon» for å beskrive denne indre stemningen. Heldigvis skjønner Hege at dette handler om mer enn hennes egen stressende hverdag på jobb og privat, og heldigvis møter Hege en klok kollega med tid (Kari) når hun kommer tilbake til kontoret. Hege forteller til Kari at hun har besøkt Ole på 22 uker og hans mamma, og at alt ser tilsynelatende greit ut hjemme og i samspillet mellom mor og barn, men at det er noe mer der som hun ikke helt får tak på. Kari ser at Hege med sin mimikk og kroppsspråk, noe Hege selv ikke er seg bevisst, viser et intenst ønske om å si noe viktig. Sammen klarer Hege og Kari å finne et verbalt narrativ for det de tror dette handler om. Hege sier: «Det er som om Ole formidler at: jeg er så glad i mamma, men jeg vil ikke være mannen i huset, mamma tar godt vare på meg, men jeg kan ikke være hennes trøst og støtte når pappa er borte, dette dilemma er for mye for lille meg å bære, og jeg har ingen annen måte å si dette på enn å sove mindre og være mer krevende med puppen». Hege synes å forstå at Ole har brukt sin rett til å medvirke gjennom å plassere, eller vekke denne stemningen av desperasjon inni henne. Hun hadde ikke et mikroanalytisk forskningsoppsett tilgjengelig, men hun hadde en kollega som kunne se etter signalene utenpå henne, og hun hadde en evne og vilje til

å reflektere omkring slike indre ubehagelige stemninger. Hege møtte Ole sitt Ansikt og Kari møtte Hege sitt Ansikt og fikk der se Ole sin kommunikative (bruker)medvirkning. Mellom Ole og Hege var det «et nytt møte og all den smerte det innebærer», og Hege maktet med hjelp av Kari å bearbeide vegringen mot å se den vanskelige sannhet i ansiktet. Hege rasjonaliserte ikke vekk smerten, men brukte den til å forstå Ole. Det er slik PVB kan medvirke og kommunisere sine behov. Det er opp til oss voksne å lytte med «det tredje øret». Det tredje øret er rettet innover og handler om slike stemninger som den Hege satt igjen med etter møtet med Ole. Uten hjelp fra sin kollega, som hjalp Hege til å se og sette ord på hva hun hadde fanget opp i kommunikasjonen med Ole, ville vi stå igjen bare med hennes verbale kognitivt-rasjonelle beskrivelse av samspillet og hjemmesituasjonen, en beskrivelse som ville manglet det viktigste, nemlig Oles medvirkning, Oles stemme. Eksempelen viser at PVB medvirker mye mer enn det den voksne hjelperen kan eller vil få med seg. Vi trenger en type mikroanalyse, altså et ytre blikk eller et annet sinn, som kan se hva som har satt seg i hjelperen og hva hjelperen formidler i tillegg til ordene. Hvis vi kan gi resultatene fra denne mikroanalysen forrang, så vil det kunne gi en bedre, mer innholdsrik og mer sannferdig brukermedvirkning for PVB.

Fotnoter

1 Jan Erik Vold (1988). Første linje i diktet «Sangen om det virkelige» fra samlingen En som het Abel Ek.

2 Se også Lyons-Ruth et al. (2017) for en tydelig beskrivelse av, og advarsel om, alle alvorlige trusler mot preverbale barns mentale helse i verden i dag.

3 Jeg bruker «mor» i denne teksten av to grunner: den ene er bekvemmelighet, den andre er at det i litteraturen som jeg henviser til her, gjennomgående brukes «mor». Jeg er likevel innforstått med at også fedre i dag er særdeles viktige for sine barn helt fra starten av livet og deltar i omsorgen for barnet på alle måter, herunder som motagere av barnets projektive identifikasjoner.

Summary

A new encounter - and all the pain it inflicts

The aim of this article is to introduce a new way of understanding user involvement or participation for infants. Despite their reduced autonomy and inability to express themselves verbally, it is vitally important that professionals working with infants can really listen to and understand the needs of pre-verbal children. The author describes several reasons for the significance of involving the infant more directly in evaluation and planning of services. This is mainly a theoretical article, based on a qualitative review of relevant literature and research, and a hermeneutic phenomenological reflection and writing inspired by psychoanalytic developmental theory, and my own experience as a clinical child psychologist and child psychoanalyst, working with infants and their caregivers. Modern infant research shows that the infant from the very beginning participates in an intersubjective relationship with the caregiver. Even if the infant cannot speak, it contributes in an intense I-You relationship containing preverbal embodied protoconversation. A method inspired by Beatrice Beebe's microanalysis of moment-to-moment infant-mother dialogues can detect how the infant communicates its user-involvement to a professional through mainly unconscious channels, appearing in the facial and kinaesthetic gestures of the professional. An example illustrates the arguments of the text.

Nøkkelord: Pre-verbale barn; brukermidvirkning; intersubjektivitet; mikroanalyse; spebarnsutvikling.

Keywords: Infants; user involvement; intersubjectivity; microanalysis; infant development.

Litteratur

- Abrahamsen, G. (2004). *Et levende blikk. Samspill-observasjon som metode for læring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ammaniti, M. & Gallese, V. (2014). *The birth of intersubjectivity. Psychodynamics, neurobiology and the self*. New York: Norton.
- Baradon, T. (Red.), (2016). *The practice of psychoanalytic parent-infant psychotherapy*. (2. utg.) London: Routledge.
- Barnehageloven. (2005). Lov om barnehager av 17. juni 2005. Hentet 03.03.2019 fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>.
- Beebe, B. (2014). My journey in infant research and psychoanalysis: Microanalysis, a social microscope. *Psychoanalytic Psychology*, 31(1), 4-25. doi: 10.1037/a0035575
- Beebe, B., Jaffe, J., Markese, S., Buck, K., Chen, H., Cohen, P., Bahrack, L., Andrews, H., & Feldstein, S. (2010). The origins of 12-month attachment: a microanalysis of 4-month mother-infant interaction. *Attachment & Human Development*, 12(1-2), 3-141. <https://doi.org/10.1080/14616730903338985>.
- Beebe, B., Knoblauch, S., Rustin, J. & Sorter, D. (2005). *Forms of intersubjectivity in infant research and adult treatment*. New York: Other Press.
- Beebe, B. & Lachmann, F. M. (2002). *Infant research and adult treatment: co-constructing interactions*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Beebe, B. & Lachmann, F. M. (Red.), (2014). *The origins of attachment. Infant research and adult treatment*. New York: Routledge.
- Berg, H. & Slaattelid, R. (2016). Facts and values in psychotherapy – A critique of the empirical reduction of psychotherapy within evidence-based practice. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 23, 1075-1080. doi: 10.1111/jep.12739.
- Bergmann-Ness, M., Eekhoff, J. K., Ragain, K., Sewell, B. & Steinberg, C. (2016). Come on – hold a baby's hand. I D. Blue & C. Harrang (Red.), *From reverie to interpretation. Transforming thoughts into the action of psychoanalysis* (ss. 23-37). London: Routledge.
- Binder, P. E. (2000). Praxis og ettertanke. Om betydningen av psykoterapeutisk teori. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 37, 225-232.
- Bjørnstad, E. & Os, E. (2018). Assessing quality in Norwegian child care for toddlers using ITERS-R. *European Early Childhood Educational Research Journal*, 26(1), 111-127. doi:10.1080/1350293X.2018.1412051.
- Bjørnstad, H. (2001). *Ut av fatning. Asbjørn Aarnes i samtale med Hall Bjørnstad*. Oslo: Aschehoug.
- Bråten, S. (2004). *Kommunikasjon og samspill – fra fødsel til alderdom*. (2. utg.) Oslo: Universitetsforlaget.

- Bråten, S. (2007). Altercentric infants and adults: On the origins and manifestations of participant perception of others' acts and utterances. I S. Bråten, S. (Red.), *On being moved. From mirror neurons to empathy* (ss. 111-135). Amsterdam: John Benjamins.
- Buber, M. (2003). *Jeg og du*. Oslo: De norske bokklubber.
- Delafeld-Butt, J. T. & Trevarthen, C. (2015). The ontogenesis of narrative: from moving to meaning. *Frontiers in Psychology*, 6, 1157, 1-16. Doi: 10.3389/fpsyg.2015.01157.
- Diem-Wille, G. (2011). *The early years of life*. London: Karnac.
- Douglas, H. (2007). *Containment and reciprocity*. London: Routledge.
- Etiske prinsipper for nordiske psykologer (1998). Hentet 03.03.2019 fra <https://www.psykologforeningen.no>.
- Finlay, L. (2009). Through the looking glass: intersubjectivity and hermeneutic reflection. I L. Finlay & B. Gough (Red.) *Reflexivity. A practical guide for researchers in health and social sciences*. (ss. 105-119). Oxford: Blackwell.
- FNs konvensjon om barnets rettigheter. *Barnekonvensjonen*. (2003). Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. Publikasjonskode: Q-0648B.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York: Other Books.
- Fosha, D., Siegel, D. N. & Solomon, M. F. (Red.), (2009). *The healing power of emotion. Affective neuroscience, development & clinical practice*. New York: W. W. Norton.
- Freud, S. (1912). *Recommendations to physicians practising psycho-analysis*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol. XII.
- Gallagher, S. (2012). Neurons, neonates and narrative. From empathic resonance to empathic understanding. I A. Foolen, U. M. Lütke, T. P. Racine & J. Zlatev (Red.), *Moving ourselves, moving others. Motion and emotion in intersubjectivity, consciousness and language*. (ss. 167-196). Amsterdam: John Benjamins.
- Gallese, V. (2001). The 'shared manifold' hypothesis: From mirror neurons to empathy. *Journal of Consciousness Studies*, 8, 33-50.
- Gibbs, R. W. (2001). Intentions as emergent products of social interactions. I B. F. Malle, L. J. Moses & D. A. Baldwin (Red.), *Intentions and intentionality. Foundations of social cognition*. (ss. 105-122). Cambridge, MA.: MIT Press.
- Greenspan, S. I. & Shanker, S. (2004). *The first idea. How symbols, language, and intelligence evolved from our primate ancestors to modern humans*. Cambridge, MA.: Da Capo Press.
- Heimann, P. (1950). On countertransference. *International Journal of Psychoanalysis*, 31, 81-84.
- Heller, M. & Haynal, V. (1997). The doctor's face: mirror of his patient's suicidal projects. I J. Guimón (Red.), *The body in psychotherapy*. (ss. 46-51). Basel: Karger.
- Hollway, W. & Jefferson, T. (2013). *Doing qualitative research differently*. Los Angeles: SAGE.
- Jervis, S. (2009). The use of self as research tool. I S. Clarke & P. Hoggett (Red.), *Researching beneath the surface* (ss.145-166). London: Karnac.
- Kirkengen, A. L. (2017). Diagnose: barndomsforgiftning. *Tidsskrift for Psykisk Helsearbeid*, 14, 16-24.
- Kirkengen, A. L. & Næss, A. B. (2015). *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. (3. utg.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Kroken, R. & Madsen, O. J. (2016). *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Krumsvik, R.J. (Red.) (2016). *En doktorgradsutdanning i endring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Layard, R., Clark, A. E., Cornaglia, F., Powdthavee, N. & Vernoit, J. (2014). What predicts a successful life? A life-course model of well-being. *The Economic Journal*, 124, F720-F738. doi: 10.1111/eoj.12170.
- Lazarus, R. (1992). *Emotion and adaptation*. Oxford: Oxford University Press.
- Leckman, J. F. & March, J. S. (2011). Editorial: Developmental neuroscience comes of age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 52, 333-338. doi:10.1111/j.1469-7610.2011.02378.x.
- Levinas, E. (1995). *Etik og uendelighet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lyons-Ruth, K., Manly, J. T., Klitzing, K. V., Tamminen, T., Emde, R., Fitzgerald, H.,... Watanabe, H. (2017). The worldwide burden of infant mental and emotional disorder: Report of the task force of the world association for infant mental health. *Infant Mental Health Journal*, 38, 695-705. doi: 10.1002/imhj.21674.

- Martinsen, K. (1991). Under kærilig forskning. Fenomenologiens åpning for den levde erfaring i sykeplejen. *Sygeplejersken*, 36, 4-15.
- Meltzoff, A. N. & Moore, M. K. (1998). Infant intersubjectivity: broadening the dialogue to include imitation, identity and intention. I S. Bråten (Red.), *Intersubjective communication and emotion in early ontogeny* (ss. 47-62). Cambridge: Cambridge University Press.
- Moe, E. (1999). (Red.) *Spedbarnsobservasjon og læringsprosesser*. Skriftserien fra Nic Waals Institutt. Nr. 8.
- Music, G. (2017). *Nurturing natures. Attachment and children's emotional, sociocultural and brain development*. London: Routledge.
- Narvaez, D., Panksepp, J., Schore, A. N. & Gleason, T. R. (Red.), (2013). *Evolution, early experience and human development. From research to practice and policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Nordanger, D. Ø. & Braarud, H. C. (2017). *Utviklingstraumer. Regulering som nøkkelbegrep i en traumepsykologi*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Nortvedt, P. & Grimen, H. (2004). *Sensibilitet og refleksjon. Filosofi og vitenskapsteori for helsefag*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- NOU 2017: 12. (2017). *Svik og svik*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Oftestad, E. A. (2020, 29. mai). Sædløse på tingen. Kva skjer når barnet vert eit velferdsgode? *Dag og Tid*. Papirutgave, s. 2-3.
- Panksepp, J. (2013). How primary-process emotional systems guide child development: ancestral regulators of human happiness, thriving and suffering. I D. Narvaez, J. Panksepp, A. N. Schore & T. R. Gleason (Red.) *Evolution, early experience and human development. From research to practice and policy*, (ss. 74-94). Oxford: Oxford University Press.
- Portmann, A. (1951). *Biologische Fragmente zu einer Lehre vom Menschen*. Basel: Schwabe.
- Reeder, J. (2004). *Hate and love in psychoanalytical institutions*. New York: Other Press.
- Rommetveit, R. (1972). *Språk, tanke og kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Salomonsson, B. (2014). *Psychoanalytic therapy with infants and parents*. London: Routledge.
- Schore, A. N. (2017). *The first 1000 days of life: A critical period for shaping our emotional selves and social brains*. Foredrag presentert på konferansen: Barnets beste? Oslo, 29.09.17.
- Shai, M. & Meins, E. (2018). Parental Embodiment Mentalizing and its Relation to Mind-Mindness, Sensitivity, and Attachment Security. *Infancy*, 23, 857-872. <https://doi.org/10.1111/inf.12244>.
- Shuttleworth, J. (1989). Psychoanalytic theory and infant development. I L. Miller, M. Rustin, M. Rustin & J. Shuttleworth (Red.), *Closely observed infants* (ss. 22-51). London: Duckworth.
- Stern, D. N. (1985/2003). *Spedbarnets interpersonlige verden*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Teicher, M. H. & Samson, J. A. (2016). Annual research review: Enduring neurobiological effects of childhood abuse and neglect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57, 241-266. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12507>.
- Thomson-Salo, F. & Paul, C. (2014). Some principles of infant-parent psychotherapy. I C. Paul & F. Thomson-Salo (Red.), *The baby as subject. Clinical studies in infant-parent therapy* (ss. 261-274). London: Karnac.
- Time, J. K. (2017, 27. januar) Rapport fra vitenskapsens yttergrense: Ditt indre liv. *Morgenbladet*. Hentet 04.02.2017 fra <https://morgenbladet.no/aktuelt/2017/01/rapport-fra-vitenskapens-yttergrense-ditt-indre-liv>.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language. A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Trevarthen, C. (1979). Communication and cooperation in early infancy: a description of primary intersubjectivity. I M. Bullowa (Red.), *Before speech. The beginning of interpersonal communication* (ss. 321-347). Cambridge: Cambridge University Press.
- Trevarthen, C. (2009). The intersubjective psychology of human meaning: Learning of culture depends on interest for co-operative practical work—and affection for the joyful art of good company. *Psychoanalytic Dialogues*, 19(5), 507-518.
- Trevarthen, C. (2016). The spiritual nature of the infant self. *Journal of Consciousness Studies*, 23, 258-282.
- Trevarthen, C. & Aitken, K. J. (2001). Infant intersubjectivity: research, theory, and clinical application. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42, 3-48
- Tronick, E. (1998). Dyadically expanded states of consciousness and the process of therapeutic

- change. *Infant Mental Health Journal*, 19, 290-299.
- Tronick, E. (2007). *The neurobehavioral and social emotional development of infants and young children*. New York: Norton.
- Van Manen, M. (2001). *Researching lived experience*. (2. utg.) Ontario: The Althouse Press.
- Van Manen, M. (2014). *Phenomenology of Practice*. London: Routledge.
- Vold, J. E. (1988). *En som het Abel Ek*. Oslo: Gyldendal.
- Våpenstad, E. V. (2011). *Det tempererte nærvær. En teoretisk undersøkelse av psykoterapeutens subjektivitet i psykoanalyse og psykoanalytisk psykoterapi*. (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen, Bergen.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Routledge.

Eystein Victor Våpenstad. Dr. Philos Eystein Victor Våpenstad er spesialist i klinisk barne- og ungdomspsykologi og spesialist i klinisk voksenalderpsykologi. Han er psykoanalytiker og barne- og ungdomspsykoanalytiker. Han har i mange år drevet en avtalespesialistpraksis i Oslo, men er nå ansatt som førsteamanuensis ved VID vitenskapelige høyskole. Våpenstad har siden 2006 vært lærer på seminarer i psykoanalytisk barneterapi i Norge. Han er spesielt opptatt av de aller minste barnas psykiske helse og utvikling, og har lang erfaring i psykoterapi og psykoanalyse med spedbarn og deres foreldre.

eystein.victor.vapenstad@vid.no